

ŹRÓDŁA

Alicja Klimaszewska

BIBLIOGRAFIA DZIEŁ SAMUELA PRZYPKOWSKIEGO

Słowa kluczowe: Samuel Przypkowski, bibliografia, arianie

Schlüsselwörter: Samuel Przypkowski, Bibliographie, Arianer

Keywords: Samuel Przypkowski, bibliography, Arians

Samuel Przypkowski pochodził z Przypkowic w województwie krakowskim. Klient Radziwiłłów birzańskich, w opinii Janusza Tazbira najwybitniejszy filozof i teolog polski swojej epoki¹. Wykształcony na uczelniach polskich i zagranicznych już w młodości związał się z księciem Krzysztofem II Radziwiłłem, służąc mu głównie w sprawach publicznych – politycznych i dyplomatycznych. W tym czasie rozpoczął też działalność publicystyczną, broniąc swobody wyznaniowej w Rzeczypospolitej, gwarantowanej aktem konfederacji warszawskiej. W latach trzydziestych i czterdziestych XVII wieku posłował na sejmy i działał na rzecz szerzenia arianizmu. Po wygnaniu Arian z polski, udał się do Prus Książęcych, gdzie zyskał sobie pozycję nieformalnego przywódcy wśród współwyznawców, a dzięki protekcji Bogusława Radziwiłła został sekretarzem elektora, zapewniające mu środki na utrzymanie. Obowiązki te wypełniał aż do 1670 roku. To właśnie na emigracji powstały jego najważniejsze pisma teologiczne i filozoficzne, m. in. polemika z pismami Jana Amosa Komeńskiego, poezja łacińska oraz biograficzne dzieło poświęcone Bogusławowi Radziwiłłowi, dokończone potem przez Zbigniewa Morsztyna².

Samuela Przypkowskiego uważa się za jednego z najbardziej utalentowanych pisarzy ariańskich. Stworzył wiele dzieł, którymi próbował walczyć o wolność wyznania i sumienia. Wiele z nich miało charakter pism ulotnych, pisanych pod pseudonimem lub anonimowo. Czytając opracowania dotyczące okresu życia Samuela

¹ J. Tazbir, *Samuel Przypkowski*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 29, ss. 227–229; J. Tazbir, *Bracia polscy w służbie u Radziwiłłów*, w: *Reformacja w Polsce. Szkice o ludziach doktrynach*. Warszawa 1993, ss. 128–147.

² L. Chmaj, *Samuel Przypkowski na tle poglądów religijnych XVII wieku*, Kraków 1927; T. Grabowski, *Literatura aryańska w Polsce 1560–1660*, Kraków 1908, ss. 457–465; T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII w.*, Olsztyn 1984, t. 2, ss. 97–98; A. Sajkowski, *Samuel Przypkowski w świetle nowych materiałów*, *Zapiski Historyczne*, 1957, z. 1–2, ss. 148–156.

Przypkowskiego, możemy zapoznać się tylko z niektórymi pracami tego autora. Wiadomo jednak, że był on człowiekiem pióra i już od 1621 roku stale powiększał swój dorobek literacki.

Jako pierwszy próbę zestawienia wszystkich dzieł Samuela podjął Fryderyk Samuel Bock w drugiej połowie XVIII wieku w swoim monumentalnym dziele *Historia antitrinitariorum*³. Autor wymienił i opisał czterdzieści cztery publikacje przypisywane Samuelowi Przypkowskiego. Dzisiejszy stan badań pozwala ustalić, że autor nie zgromadził pełnej bibliografii. Mimo, że przytoczył wszystkie publikacje dotyczące religii i filozofii, nie dotarł do dzieł dotyczących działalności na dworze Radziwiłłów.

We współczesnej literaturze dzieła Samuela Przypkowskiego są wspomina-
ne bardzo sporadycznie. Jedynie Ludwik Chmaj w swojej monografii o Samuele Przypkowskim⁴ przedstawia przede wszystkim pisma o charakterze religijnym. Opisując niektóre losy bohatera, przytacza również publikacje, związane z działalnością polityczną i służbą u Radziwiłłów. Przedstawione w tym dziele Przypkowskiego nie są jednak kompletne. Nawet w najbardziej znanej i najczęściej wykorzystywanej bibliografii Estreicherów⁵ również nie znajdujemy rzetelnego, kompletnego zestawienia dorobku literackiego Samuela, jedynie jego nieznaczną część. Dlatego celem publikacji jest uzupełnienie bibliografii o nieznaną Bockowi i innym autorom pisma Samuela Przypkowskiego.

Przedstawiony tu spis bibliograficzny podzielony został na dwie części. Pierwsza część dotyczy dzieł pozostających w rękopisie. Najczęściej nie są znane autografy, lecz kopie spisane ręką nieznanymi pisarzy z pewnością jednak ich autorem jest Przypkowski. Zapis bibliograficzny został uzupełniony o: *a.* – miejsce gdzie znajduje się dany rękopis; *b.* – informację dotyczącą jego ewentualnej publikacji; *c.* – uwagi uzupełniające.

Drugą grupę stanowią druki. Uporządkowane zostały chronologicznie, wyjątek stanowi *Cogitationes sacrae*, umieszczone jako pierwsze, zawierający zbiór dzieł Przypkowskiego. Publikacje, dla których nie można ustalić daty powstania, umieszczono na końcu spisu. Analogicznie każdy zapis został uzupełniony o dodatkowe informacje *a.* – pierwsze wydanie; *b.* – wszystkie następne wydania oraz *c.* – uwagi. W przypadku niemożności stwierdzenia czy dane pismo zostało kiedykolwiek wydane, pojawia się stwierdzenie brak danych.

³ F. S. Bock, *Historia Antitrinitariorum, Maxime Socinianismi et Socinianorum*, t. 2, cz. II, Regiomonte, Lipsk 1776.

⁴ L. Chmaj, *Samuel Przypkowski na tle poglądów religijnych XVII w*, Kraków 1927.

⁵ *Bibliografia Polska Karola Estreichera*, wyd. S. Estreicher, t. 25, Kraków 1913, ss. 380–382.

W tekście zastosowano następujące skróty:

B. Jag – Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

Bibl. Kórni – Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku

Augustyniak – Augustyniak U., *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640). Mechanizmy patronatu*. Warszawa 2001.

Estreicher – Estreicher Karol, *Bibliografia Polska*, cz II, t. 1, Kraków 1882.

Bock – Friderici Samuelis Bock, *Historia Antitrinitariorum, Maxime Socinianismi et Socinianorum*, t. 2, cz. II, Regiomonte, Lipsk 1776.

Chmaj – Ludwik Chmaj, *Samuel Przytkowski na tle poglądów religijnych XVII w*, Kraków 1927.

Sandius – Christophori Sandius, *Bibliotheca Antitrinitariorum*, Freistadii 1684.

PSB – Polski Słownik Biograficzny.

I Rękopisy:

1. *Dyjariusz wyjazdu naszego na pospolite ruszenie. Anno 1621*

a. *B. Jag*. rkps 102 III, k. 277v–278v – kopia

b. nieopublikowany.

c. Informacje o rękopisie opublikował: A. Sajkowski, w artykule: *Samuel Przytkowski w świetle nowych materiałów*, wiadomość ta została powtórzona w *PSB* s. 228. Pismo znajduje się w kodeksie z XVIII wieku zatytułowanym *Miscellanea do czasów Zygmunta III*, oprawiony o wymiarach 32cm/30 cm, posiada 566 kart. Udostępniony w postaci mikrofilmu nr 1064. Diarusz objętościowo ma cztery strony (557–560 według starej numeracji). Wprowadzono jednak nową paginację. Mikrofilm jak i kodeks są w dobrym stanie technicznym.

2. *Justyfikacja księcia Jego Mości Krzysztofa Radziwiłła anno 1628*

a. *B. Jag*. rkps 102 III, k. 527v–529v; *B. Jag*. rkps 166, k. 294v–297v – kopia

b. nieopublikowany.

c. A. Sajkowski uważa, że pismo to napisał Przypkowski ss. 147–156. *Justyfikacja* podobnie jak *Diariusz* znajduje się w ww. kodeksie z XVII wieku. Według starej paginacji pismo znajduje się na k. 1063–1068. Stan księgi i mikrofilmu jest bardzo dobry. W rękopisie 166 również znajduje się kopia owego pisma. Jest ona w gorszym stanie fizycznym od poprzedniej wersji (biblioteka kodeks dostała już bez okładki owinięty tylko w pergamin), każda z ostatnich dziesięciu stron jest zniszczona w 50–75%. Kopista pisał większymi literami dlatego wynika różnica w ilości kart. Tekst jest pisany starannie lecz przebarwienia sprawiają, że w poszczególnych miejscach trudno odczytać kilku wersowe części utworu. Justyfikacja miała za zadanie usprawiedliwić poczynania księcia w wojnie ze Szwedami. Wyjaśnia w nim również kontakty Krzysztofa Radziwiłła z Francuzami w związku ze spiskiem orleańskim, w którym rodzina Przypkowskich również była zamieszana.

3. *Koncept mowy JM. pana Samuela Przypkowskiego, którą miał nomie diversorum In religijne w kole rycerskim w sejmiku w Proszowicach die 31 augusti 1627*

a. *B. Jag.* rkps. nr. 102 s. 766–769 kopia współczesna; *B. Jag.* rkps. nr. 166 k. 306–307 - kopia.

b. opublikowany: *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. II, 1621–1660, wyd. A. Przyboś, Kraków 1955, s. 82–85.

c. Wskazał, że są łamane uchwały konfederacji warszawskiej dotyczącej przede wszystkim prawa o tolerancji religijnej. Udowadniał że nieprzestrzeganie jego, nie jest tylko sprawą jednostki ale całej szlachty, gdyż zostało złamane jedno z jej podstawowych praw; *Chmaj* s. 17–18; *PSB* s. 228.

4. *Dziękowanie od JMCi Pana Stanisława Kurosza za Jej Mśc Pannę Jadwigę Grekównę przez JPM Samuela Przypkowskiego*

a. *Bibl. Kórn.* rkp. 1191, s. 104–106; BUW, Pol. XVII, 14, k. 38–40 – oryginał

b. nieopublikowany

c. Wesele to odbyło się 7 października 1630 r. Fragmenty przedrukował *Chmaj* s. 27.

5. *Mowa wygłoszona na weselu Oborskiego*

b. nieopublikowany

c. Zaginiona, rękopis znajdował się w Bibliotece Krasińskich 290, 225–227, prawdopodobnie zniszczony wraz z biblioteką. Wspomina o nim *Chmaj* s. 27, *PSB* s. 228.

6. *Historia Ecclesiarum Unitariorum Regni Poloniae etc: cuius persecutionis tempore, haud parvam ed aliorum librorum passus est iacturam*

a. rękopis

b. nieopublikowany

c. dzieło zaginęło, prawdopodobnie w czasie emigracji autora do Prus. Przytkowski napisał go na zlecenie synodu rakowskiego z 1627 roku, o czym wspomina Bock s. 682 oraz Chmaj s. 20, Sandius s. 126 Z. Ogonowski i J. Tazbir podają w wątpliwość iż owe pismo wyszło spod pióra Przytkowskiego. Uważają, że autor nie wywiązał się z obowiązku i po szesnastu latach zgromadzone materiały przekazał Joachimowi Pastoriusowi.

7. *Supplicatio ad Regnem in causa dissidentium in religione, Comitiorum A. 1652 Facta*

a. Biblioteka Remonstrantów w Rotterdamie rkp. 527 [dziś stanowiąca zbiór Biblioteki Uniwersyteckiej w Amsterdamie] – oryginał oraz Instytut Filozofii i Socjologii PAN – kopia

b. nieopublikowany

c. Napisane po polsku i skierowane do króla Władysława IV. Jego głównym zadaniem była obrona wolności religii. Sandius s. 124; Bock 690; PSB s. 229; Chmaj s. 51.

8. *Vita clarissimi ac illustrissimi principis domini Boguslai Radzivilii*

a. Paryż Bibliotheque Nationale, rkps. 22785 – oryginał; Biblioteka PAN w Kórniku, rkps. 354 – kopia

b. Poznań i Trzemeszno 1840, *Żywot Jaśnie Oświeconego Książęcia Imci Bogusława Radziwiłła*, wyd. A. Popliński.

c. Przytkowski pracę zaczął spisywać po 1667 roku. Ukończenia dzieła, nie doczekał się sam Bogusław gdyż zmarł 31 grudnia 1669 roku, również sam autor go nie ukończył, gdyż zmarł pół roku po swoim mecenasie. Kontynuacją pisma zajął się prawdopodobnie Zbigniew Morsztyn. W pierwotnym stanie pismo było sporządzone w języku łacińskim. PSB. s. 230, *Augustyniak* s. 175.

9. *Opisanie muzyki JMci Panu Stefanowi Przytkowskiemu na weselu jego w upominku dane*

a. Biblioteka PAN w Kórniku, rkps. nr. 1191, k. 135–137 – oryginał

b. Warszawa 1954, w: Z. Morsztyn, *Muza domowa*, oprac. J. Dürr-Durski, t. I, s. 228–232.

c. Autorstwo wiersza błędnie było przypisywane Zbigniewowi Morsztynowi.

Utwór zawiera ponad czterdzieści nazw różnych instrumentów, które były wykorzystywane w ówczesnych czasach, przy uroczystościach ślubnych i weselnych. Augustyniak s. 352.

Druki:

1. *Samuelis Przypcovi, Equitis Poloni & Consilarii Electoris Brandenburgici Cogitationes sacrae ad initium Euangelii Matthaei et omnes Epistolas Apostolicas. Nec non Tractatus varii argument, Praecipue De jure Christiani magistratus. Quorum Catalogus post praefationem exhibetur*

a. Wydanie pierwsze: Eleutheropoli [Amsterdam] 1692, s. 1–369.

b. Brak danych

c. wydanie zbiorowe staraniem Benedykta Wiszowatego syna Andrzeja i Filipa van Limborcha – teologa holenderskich remonstrantów. Druk stanowi ostatni tom *Bibliotheca Fratrum Polonorum*. Autorem przedmowy był prawdopodobnie ktoś ze środowiska remonstrantów. *PSB* s. 230; *Bock* 677–680; *Sandius* s. 125; *Estreicher* s. 380.

2. *Accvsationum seveticarum, Stockolmiae Anno M.DCIX typis editarum, Equitisploni refutation*

a. Kraków 1611

b. Brak danych

c. Wydał Piortkowicz Andrzej. Dzieło sporządzone w języku łacińskim. Obecnie znajduje się w Bibliotece Gdańskiej Polskiej Akademi Nauk.

3. *Ad Clavdiu Gallum de hominiss I[esu] C[riste] adoratione.*

a. brmw

b. brmw

c. *Bock* s. 690

4. *Anonymi Dissertatio de pace et concordia Ecclesiae. Antehac edita Sub nomine Irenaei Philalethi*

a. Pierwsze wydanie: Amsterdam 1628. Wydane dzięki staraniom Ireneusza Philalethen

b. Drugie wydanie: Amsterdam 1630. Wydane dzięki staraniom Ireneusza Philalethen.

Trzecie wydanie: *Disseratio de Pace &c. Or A discourse Touching the Peace and Concord of the Church*, tłumaczenie J. Bidle, Londyn 1653.

Czwarte wydanie: *Dissertatio de Pace et Concordia Ecclesiae. Antehac edita sub nomine Irenaei Philalethi*, Amsterdam 1692 w: *Cogitationes sacrae*, s. 375–386.

Piąte wydanie: w: *The Phoenix or a revival of scarce and valuable pieces*, t. II, miscella 1708.

Szóste wydanie: S. Przypcovii, *Dissertatio de pace et Concordia ecclesiae*, recensit in linguam Polonam verit M. Brozek; praefatione instruxit, versionem Polonam recognovit S. Ogonowski, Varsoviae, Ldiae 1981.

c. *Estreicher* podobnie jak *Bock* s. 675 i *Sandius* s. 123 uważa, że pismo miało również ukazać się w języku niemieckim pt. *Von dem Friede und Einträchtigkeit der Kirchen* w 1701 roku. Rozdział VII, XI i XII w polskim tłumaczeniu zamieszczono w: Z. Ogonowski, *Mysł ariańska w Polsce XVII wieku*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1991, s. 68–76. Szóste wydanie zawiera zarówno oryginalny tekst łaciński (strony parzyste), oraz polski przekład (strony nieparzyste) *PSB* s. 231; *Chmaj* s. 20; *Estreicher* s. 381.

5. *Carmen de Poloniae, de pactis a. 1630. in Prussia cum Rege Succiae Gustavo conclusis*

a. brmw

b. brmw

c. *Bock* s. 692–693, *Sandius* s. 124.

6. *Panegyricus honori Sereniss et Potentiss. Principis ac Dni Dni Vladyslawi Sigismundii, Regis Poloniae. Magni Ducis Lithuaniae Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniaeque;. nec non Suecorum, Gothorum, Vandalorum Regis Haereditari, electi Magni Moscoviae Ducis dicatus, dicatvs ab Equite Polono. Anno Christi M.DC.XXXIII*

a. Pierwsze wydanie: Raków 1633

b. Drugie wydanie: *Panegyricus Honori & gloriae Serenissimi et Potentissimi*, Amsterdam 1692 w: *Cogitationes sacrae*, s. 405–416.

c. Wydanie Rakowskie zostało wydrukowane w drukarni Sebastiana Sternackiego i posiada 28 kart. Oryginał znajduje się w Bibliotece Jagiellońskiej. Utwór poświęcony królowi, ukazywał Polskę jako kraj wolności, której zazdroszczą inne kraje. Apelował aby nowo obrany monarcha powstrzymał rozwijającą się nietolerancję wyznaniową, która zagraża wolności wyznania i zgodzie ogółu obywateli. Tym samym autor powierzał pod opiekę wszystkich Braci Polskich. *Chmaj* streszcza dzieło 28–29; *PSB* s. 228; *Bock* s. 675; *Sandius* s. 123, *Estreicher* s. 381.

7. *De deum Laudamus*

a. brmw

b. Trembecki, *Wirydarz poetycki*, wyd. Brückner, t. II, s. 319–321.c. Utwór napisany aby uczcić koronację Władysława IV . Po pokoju w Polanowie Samuel przełożył hymn na język polski i podarował go królowi. *PSB* s. 228; *Chmaj* s. 32.8. *Vita Fausti Socyni Senensis, descripta ab Equite Polono*

a. Pierwsze wydanie: Raków 1636.

b. Drugie wydanie: *Dissertatio, quam Fausti Socini operibus praemitti*, b.m.w, 1636.Trzecie wydanie: *Vita Fausti Socini Senensis descripta ab eqvits Polono. Anno M.D.C.XXXVI.*Czwarte wydanie: *Vita Fausti Socyni Senensis, descripta ab Equite Polono. Cui accredit dissertatio quam Fausti Socini operibus praemitti voluit eques Polonus. Cum Catalogo Operum eiusdem Fausti Socini.* Eleutheropoli, Typis Godfridi Philadelphi, 1651.Piąte wydanie: *The life of that incomparable man Faustus Socinus Senensis : Whereunto is added an excellent discourse, which the same author would have had premised to the works of Socinus; together with a catalogue of those works*, tłum J. Bidle, Londyn 1653.Szóste wydanie: Amsterdam 1692 w: *Cogitationes sacrae*, s. 419–425.Siódme wydanie: *Vita Fausti Socini ... With English annotations by E(mily) S(harpe).* Manchester : J. Galt & Co., 1912. c. Bock s. 671; Sandius s. 123; Estreicher s. 381.9. *Epitaphium Nymphae Cavaleriae Georg. Ossolinii, Pro-Cancell. Regni, conditum ab antiquae virtutis et fidei.*

a. brmw

b. brmw

c. Druk ulotny, powstały w 1638 roku, przerabiany na wiele sposobów przez różne osoby. Przetłumaczony na język polski pt. *Nagrobek kawaleryjej*. *PSB* s. 228, *Chmaj* s. 27; *Bock* s. 690–692, *Sandius* s. 124.10. *Cause Iacobo Sieninio intentatae, decretique in ea lati genuins relatio*

a. 1638 brmw

b. *JMP Samuela Przypkowskiego concept o sprawie JMP Jakuba Sienieńskiego z Sienna W.P. która się toczyła na sejmie warszawskim Anno Domini 1638.* w: L.

Chmaj, *Samuel Przytkowski na tle poglądów religijnych XVII w.*, Kraków 1927, s. 203–226.

c. Jest to dokładne sprawozdanie z rozprawy przeciw Sienieńskiemu i zamknięcia zboru i szkoły w Rakowie. *PSB* s. 228; *Bock* s. 698.

11. *Hymnus in Symbolum Apostolicum*

a. brak danych

b. brak danych

c. Napisane na zlecenie synodu w Siedliscensi w 1643 roku. Dodatkowo Sandius (s. 125) uważa że, pismo było sporządzone po polsku. *Bock* s. 693.

12. *Apologeticon adversus Satyram viri clarissimi Danielis Heinsii; cui titulus: Cras credo, hodie nihil*

a. Pierwsze wydanie: bmv 1644

b. Drugie wydanie: Amsterdam 1692, w: *Cogitationes sacrae*, s. 387- 402

c. Była to odpowiedź na satyrę Daniela Heinsiusa, który był zażartym przeciwnikiem Remonstrantów a także Braci Polskich. Przytkowski broni w nim Remonstrantów i ich religii. Pismo streszcza Chmaj s. 39–41; *Bock* s. 685; *Sandius* s. 124.

13. *Braterska deklaracja na niebraterskie napomnienie od autora pod imieniem Szlachcica polskiego ad Dissidentes in Religione uczynione*

a. Pierwsze wydanie: Gdańsk, 1646.

b. Drugie wydanie: bmv [prawdopodobnie w Królewcu około 1670 roku]

c. Pismo powstało z prośby synodu w Żulinie z 1645 roku. Było odpowiedzią, na literaturę Starowolskiego, w której popierał sprzeciw dla Konfederacji Warszawskiej, a arian uważał za mało znaczącą mniejszość, która sama praw nie może stanowić. Autor bronił wolności religii swoich współwyznawców oraz praw szlacheckich które każdemu szlachetnie urodzonemu przysługują bez względu jaką religie wyznaje. Pomijając zniewagi, chciał naprostować wszystkie kłamstwa i oszczerstwa kierowane w stosunku do Braci Polskich. *Chmaj* streszcza s. 44-45; *Sandius* s. 124; *PSB* s. 231; *Bock* s. 689–690; *Estreicher* s. 380–381.

14. *Iniuria oppressae et proditae libertatis flagitium in Comitiiis a. 1647 sive Actionis Ionae Schlichtingo intentatae relatio*

a. Brak danych

b. Brak danych

c. Pismo zaginione, wydane zostało prawdopodobnie w 1647 roku, po sejmie skazującym Jonasza Szlichtinga. *PSB* s. 229; *Chmaj* s. 47; *Bock* s. 690; *Sandius* s. 124.

15. *Gratulatoria Principi Ianussio Radzivillo, Satrapae Samogitatie ac Ducis Camp. M. D. Lithuaniae ex Cofaccica expeditione roduci*, [1649]

a. brak danych

b. brak danych

c. Sandius uważa, że pismo to zostało sporządzone w języku polskim. Choć dziś nie jest znane, to wiadomo, że autor gratulował w nim zwycięstwa Januszowi Radziwiłłowi w bitwie pod Łojowem 31 lipca 1649 r., *Chmaj* s. 51; *Bock* s. 674; *Sandius* s. 124; *PSB* s. 229.

16. *Animadversiones in libellum cui titulus de Qualitate Regni Dom. N. Jesu Christi, ubi inquiritur, an Christiano, sive Regni eius subdito, terrenae dominationes conueniant? etc. a[nno].1650*

a. *Cogitationes sacrae*, s. 621–681.

b. brak danych

c. Za życia autora rozprawa ta nie została wydana drukiem. Odpisy jej krążyły po Holandii. Jest to pierwsze dzieło w Polsce które przedstawia wzajemne stosunki państwa i kościoła. Przytkowski przeciwstawia się swoim współwyznawcą, którzy ze względu na religię chcieli zrzucić z siebie obowiązki państwowe. Ukazywał, iż wolność sumienia jest istotą religii a jeśli władza państwowa nie ogranicza człowieka w rzeczach duchowych i pozwala na swobodę związków religijnych, to współistnienie religii i władzy politycznej jest możliwe i harmonijne. Tytuł w tłumaczeniu Włodarczyka brzmi: Uwagi do książeczki zatytułowanej: *O jakości królestwa Pana naszego Jezusa Chrystusa; w której rozważa się problem, czy chrześcijaninowi, a więc poddanemu tego królestwa, wolno sprawować władzę ziemską*. Fragmenty rozdziału pierwszego i drugiego w języku polskim w: *Myśl ariańska w Polsce* s. 215–225; *Chmaj* s. 51; *Bock* s. 689; *Sandius* s. 124.

17. *Vindiciae tractatus de magistratu contra objectiones Danielis Zwickeri*

a. brak danych

b. *Cogitationes sacrae*, s. 855–880.

c. Pismo powstało prawdopodobnie po 1650 r. Jest to czwarte pismo z dialogu Przytkowski-Zwicker. *Chmaj* s. 80; *Bock* s. 684–685; *Sandius* s. 124.

18. *De Christianorum summo bono*

a. Wydanie pierwsze Philadelphi 1651 w: *Vita Fausti Socyni Senensis, descripta ab Eqite Polono. Cui accredit dissertatio*,

b. [późniejsze wydania patrz *Vita Fausti Socyni Senensis*]

c. Dzieło te napisane w 1636 roku, miało zostać wydane zaraz po zyciorysie

Socyna, jako wstęp do jego dzieł. Przypadki losowe sprawiły że książka nie została wydana o czasie, dlatego autor zrezygnował z jej druku. Nieznani wydawcy, bez pozwolenia autora, wydrukowali książkę, a imię i nazwisko autora ukryli w akrostychu. *Bock* s. 672–673.

19. *Apologia pro Illustrossimo Ac Celessissimo Principe Janussio duce Radivilio, Sacri Romani Imperii Principe, Duce Birsarum et Dubincorum &c. quondam Palatino Vilnensi, et Exercituum Magni Ducatus Lithuaniae Supremo Generali.*

a. *Obrona księżęcia Janusza Radziwiłła, Wdy Wileńskiego i Hetmana Wks Litewskiego* w: AGAD, AR, dz.II, księga 66

b. Wydanie pierwsze: brmw

Wydanie drugie; Wilno 1656.

Wydanie trzecie: Amsterdam 1692, w: *Cogitationes sacrae*, s. 403–410.

c. Polski odręczny przekład znajdujący się w Archiwum Głównym Akt Dawnych został sporządzony przez nieznanego autora. Praca ta również znajduje się w Tekach Naruszewicza Biblioteka Czartoryskich nr 154, s. 777–829. *PSB* 230; *Chmaj* s. 53; *Bock* s. 674; *Sandius* s. 124.

20. *Epistola ad fratres Polonos Regiomonte* 1658.

a. Pierwsze wydanie: Friestadii 1685 w: S. Lubieniecki, *Historiae Reformationis Polonicae*, t. III.

b. brak danych

c. Wydane pośmiertnie *PSB* 230; *Bock* s. 698.

21. *Iudicium Synceri et Antiqui Maiorum moris retinentis, nec minus Religionis quam Patriae Suae amantis Catholice de libello ordinibus Regni Poloniae a patre Nicolao Cichovio Soc[ietas]. Jesu oblate, cui titulus est: Exhortatio ad Equites Polonos, ut Constitutioni Regni contra Arianos, imo Socinianos latae, firmiter adhaereant*

a. Pierwsze wydanie: br i mw [prawdopodobnie w 1660 roku]

b. Drugie wydanie: Amsterdam 1692, w: *Cogitationes sacrae*, s. 437–450

c. Tytuł polski brzmi: *Szczery katolik, kultywujący dawne obyczaje przodków i miłujący religię nie mniej niż swą Ojczyznę, przedstawia swój pogląd na książeczkę, którą ojciec Mikołaj Cichowski zaadresował do stanów Królestwa Polskiego...*; Książeczka była odpowiedzią na ataki jezuitę Chichowskiego, który systematycznie wydawał pisma uwłaczające godność arian. Przytkowski podając się za katolika odpierał ataki przeciwnika dodatkowo skomentował ustawę z 1658 roku jako bezprawną i szkodliwą dla przyszłości kraju. Fragment polskiej wersji: *Mysł ariańska w Polsce* s. 103–114, przekład T. Włodarczyka; *PSB* s. 231; *Chmaj* s. 65–66; *Bock* s. 686; *Sandius* s. 124.

22. *Responsio ad scriptum illustris ac Magnifici Domini, Georgii Nemericii, Succamerarii Kioviensis, quo cum ipse ad sacra graecanicae Ecclesiae transiisset, Cunctos in Regno Poloniae et Mago Ducatu Lithuaniae, a Religione Romana dissidentes hortatur; ut se in gremium Ecclesiae orientalis recipiant*

- a. Wydanie pierwsze: Regiomonti 1663
- b. Drugie wydanie: Amsterdam 1692, w: *Cogitationes sacrae*, s. 535–596.
- c. Napisana pod pseudonimem Julii Celsi. Sandius uważa, że pismo te było sporządzone po polsku, Bock dodaje, iż to w późniejszym czasie zostało ono przetłumaczone na język łaciński. Książka ta nie miała charakteru potępienia dla samego Niemirycza, lecz przedstawiała konieczność racjonalistycznego podchodzenia do publicznej nauki kościoła. Sandius s. 124; Bock s. 687–688; Chmaj s. 62–65.

23. *Epistola ad virum honoratiorem*

- a. Pierwsze wydanie: Friestadii 1685, w: S. Lubieniecki, *Historiae*, t. III.
- b. Brak danych
- c. Utwór powstał w 1663 roku. Bock s. 698.

24. *Apologia Sue vindiciarum pro Unitariorum in Polonia religionis libertate ab Equite Polono conscriptarum*. [1663]

- a. brak danych
- b. Wydanie następne Friestadii 1685, w: S. Lubieniecki *Historia* t. III, s. 278.
- c. Sandius uważa że, owe pismo jest autorstwa Stanisława Lubienieckiego s. 278. Bock i Chmaj również podają w wątpliwość autorstwo Przypkowskiego. Bock s. 690.

25. *Demonstratio, quod neque Pater Domini nostri Iesu Christi per metaphorum Pater; neque Filius eius unigenitus, per metaphoram Filius dici queeat aut debeat*

- a. 1664 bmv
- b. Amsterdam 1692, w: *Cogitationes sacrae*, s. 597–599.
- c. Na marginesie czerwonym atramentem zapisane Sam. Przypcoviuis a. 1664 in exilio ELGOTAR. Bock s. 688; Sandius s. 126.

26. *Apologia afflictæ innocentiae ad Serenissimum. Electorem Brandenburgicum, et supremum Ducatus Prussiae Principem. Serenissime Potentissime Princeps Elector, Domine Clementissime*

- a. bmv 1666
- b. Amsterdam 1692, w: *Cogitationes sacrae*, s. 451–453.
- c. Publikacja powstała na prośbę swoich współbraci, z którymi pełnił los

banicyjny w Prusach. Miała ona zachęcić elektora do pozostawienia wygnańców w swoim kraju. W piśmie wyjaśniał, że, arianie są dobrymi i lojalnymi obywatelami swojego nowego Państwa. Przestrzegają w nim wszystkich praw, oraz nie rekrutują nowych wyznawców spośród mieszkańców Prus. Udowadniał że nie chcą opuszczać miejsca gdzie wybudowali nowe domy i zaczęli uprawiać ziemię która leżała odłogiem. Uprzedza przed nietolerancją, która jak uważał była zgubna dla Rzeczypospolitej. *Book* s. 680, jak również: *Historia Socin. Pruss, Regiomonti 1754*, s. 60–61; Chmaj streszcza krótko pismo s. 75–76; *PSB*, s. 230; *Sandius* s. 125.

27. *Hyperaspistes seu defensio Apologiae ab afflictis nuper in Polonia, et extorribus Ecclesiis in Prussia periclitantibus, Serenissimo ac potentissimo Principi ac Domino D. Friderico Wilhelmo, Electori Brandeburgico etc. etc. oblatae et Illustrissimis Ducatus Prussiae Ordinibus traditae anno Domini, 1666*

a. [1666], b.m.w.

b. Amsterdam 1692, w: *Cogitationes sacrae*, s. 452–474.

c. Chmaj s. 76; *Bock* s. 681; *Sandius* s. 125.

28. *Oratio ad Deum*

a. Pierwsze wydanie: Amsterdam 1682, *Oratio ad Deum Optimum* w: A. Wissowatii, *Stimulis virtutum, frenis peccatorum*,

b. Drugie wydanie: Warszawa 1948, *Elegie Samuela Przytkowskiego*, w: Dürr-Durski J. *Arianie Polscy w świetle własnej poezji. Zarys ideologii i wybór wierszy*, s. 60–61.

Trzecie wydanie: Warszawa 1954, *Wiersze nieboszczyka Im[ci] Pana Samuela Przytkowskiego*, w: Z. Morsztyn, *Muza domowa*, oprac. J. Dürr-Durski.

c. Elegie znajdują się również w rękopisie Zbigniewa Morsztyna, *Muza domowa*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich rkps. 5547/II, s. 45–47 – wersja łacińska, s. 45–47 – polski przekład. *Bock* s. 685; *Sandius* s. 126.

29. *Oratio ad Christum Filium*

a. Pierwsze wydanie: Amsterdam 1682, *Ad Christum filium Dei*, w: A. Wissowatii, *Stimulis virtutum, frenis peccatorum*

b. Drugie wydanie: Warszawa 1948, *Elegie Samuela Przytkowskiego*, w: Dürr-Durski J. *Arianie Polscy w świetle własnej poezji. Zarys ideologii i wybór wierszy*, s. 61–62.

Trzecie wydanie: Warszawa 1954, *Wiersze nieboszczyka Im[ci] Pana Samuela Przytkowskiego*, w: Z. Morsztyn, *Muza domowa*, oprac. J. Dürr-Durski

c. Na język polski utwór przełożył Andrzej Wiszowaty a następnie około 1660 roku Zbigniew Morsztyn. *Bock* s. 686; *Sandius* s. 126.

30. *Animadversiones apologeticae in auculeatum Joannis Amosi Comenii adversus Ecclesias Christi recens in Polonia afflictas libellum occasione IRENCI Irenicorum ab Anonymo propositi refellendi in lucem emissum*

- a. Br i mw
- b. Amsterdam 1692, w: *Cogitationes sacrae*, s. 477–529.
- c. Pismo jest podzielone na trzy rozdziały. *PSB* s. 230–231; *Chmaj* s. 82; *Bock* s. 686–687.

31. *Apologia prolixior, tractatus de jure Christiani Magistratus*

- a. Brak danych
- b. Amsterdam 1692, w: *Cogitationes sacrae*, s. 739–851.
- c. *Chmaj* s. 80; *Boock* s. 684; *Sandius* s. 124.

32. *Argumenta contra Atheos, quod Deus sit, quodque coli debeat; sed eo tantum modo; quo a Christianis colitur.*

- a. Brak danych
- b. Warszawa 1948, *Gadka o prostej a prawdziwej próbie każdej wiary*, w: Dür-Durski J. *Arianie Polscy w świetle własnej poezji.*, s. 59–60.
- c. Tłumaczenia utworu dokonał Zbigniew Morsztyn *Bock* s. 689; *Sandius* s. 126.

33. *Antithesis Symboli Unitariorum et Trinitariorum*

- a. Brak danych
- b. Brak danych
- c. *Bock* s. 693–697.

34. *Breuis disquisitio fidei.*

- a. Brmw
- b. Brmw
- c. Nie wiadomo jakiego rodzaju jest to pismo i kiedy powstało. *Sandius* jak i *Bock* nie umieszczają o nim wiadomości, ograniczając się do podania tylko tytułu. *Bock* s. 690; *Sandius* s. 124.

35. *De iure Christiani Magistratus et priuatorum in belli pacisque negotiis.*

- a. Amsterdam 1692, w: *Cogitationes sacrae*, s. 685–736.
- b. brak danych
- c. Pismo te zawiera tylko jedną księgę drugiej Przypkowski prawdopodobnie nie napisał. Rozdział I i II w polskim przekładzie autorstwa K. Staweckiej, w: *Filo-*

zofia i myśl społeczna XVII wieku, cz. I s. 244–260. Rozdziały III, IV i część V, w polskim przekładzie w: *Myśl ariańska w Polsce* s. 215–225; *Bock* s. 684; *Sandius* s. 124.

36. *De libertata conscientiarum tractatus in duos libros distinctus: Verum unum tantum liber absolute est.*

a.

b.

c. Pismo ukazuje się pod pseudonimem J. Celsus. *Chmaj* s. 20; *Bock* s. 682–684.

37. *Epistolae unitariorum Exulum ad N.N.*

a. Pierwsze wydanie: *Exemplar Epistolae Unitariorum Exulum ad NN.* w: S. Lubieniecki, *Historia*, t. III. s. 285–304.

b. Brak danych

c. Jest to relacja o prześladowaniu arian od 1648 roku, sporządzona w postaci listu. Powstały 17 czerwca 1661 roku.

38. *Monachorum et Anachoretarum instituta, non esse viam optimam ad sanctimoniae persecutionem perucniendi, sed Ecclesiae noxiam et periculosam.*

a.

b.

c. *Sandius* s. 125 – nie podaje wiadomości o dziele *Bock* s. 693

39. *O Wierze Nowo-Katolickiej.*

a. Brak danych

b. Brak danych

c. Wspomina o nim tylko *Bock* s. 698.

40. *Religio vindicate a calumniis Atheismi, contra epistolam F.M. Atheismi sese,*

a. Amsterdam br

b. Wydanie drugie: 1672 Eleutheropoli [Amsterdam]

wydanie trzecie: *Cogitationes sacrae*, s. 600–617.

c. Powstało pod koniec życia autora, jest obroną tego w co wierzył autor. *Chmaj* s. 83; *Bock* s. 689; *Sandius* s. 126; bibliografia s. 381.

41. *Spengiae delendis innocentiae maculis*

a. Brak danych

b. Brak danych

c. *Bock* s. 698–699

42. *Ad Claudium Gallum de hominis Iesu Christi Adoratione. MSC (1626)*
- Brak danych
 - Brak danych
 - Wcześniejsi bibliografowie podają tylko tytuł dzieła. *Sandius* s. 124; *Bock* s. 690.
43. *De libertata conscientiarum tractatus in duos libros distinctus: verum unus tantum liber absolutusest.*
- -
 - PSB* s. 229; *Bock* s. 699–700; *Sandius* s. 126.
44. *Ad Poloniam de pactis cum Sueco Prussicis*
- Pierwsze wydanie: Lwów, 1910–1911, w: *Wirydarz*, t. I, s. 403–404,
 - Apostrophe do Polski na pacta z Szwedami pruskie
 - Pierwszego polskiego tłumaczenia dokonał Andrzej Wiszowaty, około 1630 roku, następnie Zbigniew Morsztyn. *Chmaj* s. 24; *Bock* s. 691–692.
45. *Epistola ad Valentinum Radecium Episcopum Unitariorum per Transiluaniam: Claudioplin. data Cassoviae, pridie Cal. April. 1624*
- Brak danych
 - Brak danych
 - Bock* s. 697; *Sandius* 326.
46. *Epistolae ad Iohannem Naeranum Pastorem Ecclesiae Remonstrantium in Batauia apud Veteramnates*
- Brak danych
 - Brak danych
 - Bock* s. 697–698, *Sandius* s. 126
47. *Ad aequinoctium autumnale*
- Wydanie pierwsze: Lwów, 1910–1911, w: J. T. Trembecki, *Wirydarz poetycki*, t. 1, s. 406–407.
 - Drugie wydanie: Jędrzejów 1973. [17 s.]
 - Wiersz występuje w polskim tłumaczeniu Zbigniewa Morsztyna.

Alicja Klimaszewska, *Bibliographie der Werke von Samuel Przytkowski*

Zusammenfassung

In dem vorliegenden Artikel werden literarische Werke von Samuel Przytkowski präsentiert. Als herausragender Philosoph und arianischer Aktivist schrieb er in seinem Leben mehr als fünfzig Werke. Das waren vor allem Religionsschriften, philosophische und politische Schriften. Unter seinen Werken befinden sich auch Biographien, sowie solche Werke, die das Haus der Familie Radziwiłłpreisen. Neben Zbigniew Morsztyn gehört Samuel Przytkowski zu den besten arianischen Dichtern. Bisher erschien keine grundlegende Bibliographie seines gesamten Nachlasses. Der Zweck dieses Artikels war es, seine Werke zu sammeln und zu ordnen, sowie Hinweise auf den Ort seiner Handschriften und Druckausgaben hinzuweisen. In der Arbeit wurden auch solche Schriften berücksichtigt, die wir nur von Erzählungen kennen, weil sie zerstört wurden. Der Artikel ermöglicht es, die besprochenen Werke und – soweit vorhanden – Ausgaben, Übersetzungen oder Kurzfassungen zu finden.

Übersetzt von *Tomasz Wyzlic***Alicja Klimaszewska, *Bibliography of the works of Samuel Przytkowski***

Summary

This article presents the literary output of Samuel Przytkowski. An outstanding philosopher and Arian activist, he wrote over fifty works during his life. These were primarily letters of a religious, philosophical and political nature. In Przytkowski's outputs there were also biographies, as well as songs praising the house of Radziwiłł. Aside from Zbigniew Morsztyn, Samuel Przytkowski is one of the most prominent Arian poets. Until now, no exact bibliography of his entire legacy has been published. The purpose of the article was to collect, organize, and indicate the location of all possible manuscripts and places of printing. The article also includes texts that we only know from correspondence, since they have been destroyed. The article allows the rapid location of any given work, its possible editions as well as translations or summaries.

Translated by *Aleksander Pluskowski*

Mgr Alicja Klimaszewska
Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
alicja4268@wp.pl

Źródła:

AGAD, AR, dz.II, księga 66
Biblioteka Jagiellońska: rkps 102 III; rkps 166.

Źródła drukowane:*Akta sejmikowe*

1955 *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. II, 1621- 1660, wyd. Adam Przyboś, Kraków.

Anonymi Dissertatio

1628 *Anonymi Dissertatio de pace et concordia Ecclesiae. Antehac edita Sub nomine Irenaei Philalethi*, Amsterdam.

Braterska deklaracja

1646 *Braterska deklaracja na niebraterskie napomnienie od autora pod imieniem Szlachcica polskiego ad Dissidentes in Religione uczynione*, [Gdańsk].

Lubieniecki Stanisław

1685 *Historia Reformationis Polonicae*, Freistadii.

Przypkowski Samuel

1692 *Samuelis Przypcovi Equitis Poloni & Confiliarii Electoris Brandenburgici Cogitationes sacrae ad initium Euangelii Matthaei et omnes Eepistolas Apostolicas. Nec non Tractatus varii argument, Praecipue De jure Christiani magistratus. Quorum Catalogus post praefationem exhibetur*, Eleutheropoli.

Morsztyn Zbigniew

1954 *Muza domowa*, oprac. J. Dürr- Durski, t. I, Warszawa.

Żywot

1840 *Żywot Jaśnie Oświeconego Książęcia Imci Bogusława Radziwiłła*, wyd. Antoni Popliński, Poznań–Trzemeszno.

Opracowania:

Augustyniak Urszula

2001 *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585-1640). Mechanizmy patronatu*. Warszawa.

Bibliografia Polska

1913 *Bibliografia Polska Karola Estreichera*, wyd. Stanisław Estreicher, t. 25, Kraków.

Book Friderici Samuelis

1776 *Historia Antitrinitariorum, Maxime Socinianismi et Socinianorum*, t.2. cz. II, Regiomonte, Lipsk.

Chmaj Ludwik

1927 *Samuel Przypkowski na tle poglądów religijnych XVII w.*, Kraków.

Dürr- Durski Jan

1948 *Arianie Polscy w świetle własnej poezji. Zarys ideologii i wybór wierszy*, Warszawa.

Grabowski Tadeusz

1908 *Literatura arikańska w Polsce 1560–1660*, Kraków.

Ogonowski Zbigniew

1991 *Myśl arikańska w Polsce XVII wieku*, Wrocław, Warszawa, Kraków.

Oracki Tadeusz

1984 *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII w.*, t. 2, Olsztyn.

Sajkowski Alojzy

1957 *Samuel Przypkowski w świetle nowych materiałów*, Zapiski Historyczne, t 23, ss. 147–156.

Sandius Christophori

1684 *Bibliotheca Antitrinitariorum*, Freistadii.

Tazbir Janusz

1993 *Bracia polscy w służbie u Radziwiłłów*, w: *Reformacja w Polsce. Szkice o ludziach doktrynach*. Warszawa, ss. 128–147.

Trembecki Jakub Teodor

1910 *Wirtdarz poetycki*, z rękopisu wyd. Aleksander Brückner, t. II, Lwów.